

ДО ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА: АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Г. П. ВАСЯНОВИЧ

Успішний розвиток особистості можливий у середовищі, яке формуватиметься на гуманістичних засадах, визнанні безумовної цінності кожної людини та даватиме поштовх до її успішної реалізації.

Безпека освітнього середовища являється його якісною характеристикою та необхідною умовою будь-якого начального закладу для його ефективного функціонування.

Виникає необхідність в поглибленому дослідженні проблеми формування безпеки освітнього середовища навчального закладу та пошуку нових технологій для удосконалення методів забезпечення цієї безпеки.

Упродовж останніх років в зарубіжній та вітчизняній науковій думці з'явилася достатньо велика кількість досліджень у галузі безпеки, зокрема національної, міжнародної, економічної, інформаційної, психологічної тощо [1, 6, 8, 10, 12, 13]. Проте ми погоджуємось з думкою В. Мельник, який вважає, що такі дослідження переважно стосуються лише одного, визначеного елемента або ж чинника, аспекту безпеки, а проблема взаємодії різних рівнів, їх співвідношення, залишається поза полем аналізу [9].

Метою статті є аналіз різноманітних аспектів дослідження поняття „безпека освітнього середовища”.

Перш ніж дійти до дослідження проблеми поняття „безпека освітнього середовища” варто визначити суть окремих його складників, а саме „освітнє середовище” та „безпека”.

Проблемами організації освітнього середовища висвітлені у працях багатьох дослідників (В. Ясвін, І. Баєва, А. Каташов та ін.).

В. Ясвін у своїх дослідженнях дає визначає поняття „освітнє середовище” як „систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні” [14, с. 17].

Як зазначає у своїх роботах І. Баєва, освітнє середовище є підсистемою соціокультурного середовища і розглядається як комплекс спеціально створених психолого-педагогічних умов, у результаті взаємодії з якими відбувається становлення та розвиток особистості [2].

А. Каташов у своїх дослідженнях торкається проблематики визначення терміну „освітнє середовище вищого навчального закладу”, під яким розуміє „сукупність духовно-матеріальних умов його функціонування, що забезпечує саморозвиток вільної та активної особистості студента, реалізацію творчого потенціалу його особистості. Освітнє середовище виступає функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки, і може розглядатися як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості” [5, с. 8].

Отже, усі вищезазначені дослідники прийшли до спільної думки, що освітнє середовище – це сукупність спеціально створених умов, за яких відбувається розвиток та становлення особистості.

Про дієвість цих умов ми можемо судити лише тоді, якщо усі учасники освітнього процесу почуватимуться у безпеці. Адже не даремно А. Маслоу, досліджуючи проблему потреб людини, дійшов висновку, що потреба у безпеці виступає на перший план після задоволення фізіологічних потреб (їжі, воді, сні тощо) [15].

Отже, безпека – „це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз” [7].

Якщо ж розглядати аспекти безпеки в освітньому закладі, то має місце поняття „комплексна безпека освітньої установи”, під якою Г. Коджаспірова розуміє „стан захищеності освітньої установи від реальних і прогнозованих загроз соціального, техногенного та природного характеру, що забезпечує його безпечне функціонування” [7].

Ми цілком погоджуємось з автором, яка розглядає безпеку освітнього середовища як „умову, необхідну для організації ефективного процесу розвитку, виховання, навчання і діяльності людини” [7].

Г. Коджаспірова зазначає, що „порушення безпеки призводить до актуалізації механізмів, спрямованих на організацію виживання в навколишній дійсності, таких як посилення орієнтовного рефлексу, підвищення тривожності, агресивності, готовності захищатися” [7].

На сучасному етапі дослідження поняття „безпека освітнього середовища” не має єдиного визначення. Це зумовлене існуванням різних підходів до розуміння його сутності. Пропонуємо розглянути кілька з них.

Психологічний аспект безпеки освітнього середовища розглядають чимало дослідників (І. Баєва, Є. Лактіонова, Л. Гаязова, Г. Коджаспірова, В. Рубцов та ін.).

„Освітнє середовище є психолого-педагогічною реальністю, яка містить спеціально організовані умови для формування особистості, а також можливості для розвитку, включені в соціальне і просторово-предметне оточення, психологічною сутністю якої є сукупність діяльнісно-комунікативних актів і стосунків учасників навчально-виховного процесу. Фіксація даної реальності можлива через систему стосунків суб'єктів, які приймають участь у ній” [11, с. 5].

Вчені торкаються проблеми психологічної безпеки проводячи аналіз ситуацій, які виникають в навчальному процесі. Вищезгадані дослідники [1, 4, 7] вважають, що психотравмуючі ситуації прямо чи опосередковано впливають на фізичне і психічне здоров'я особистості. До психотравмуючих ситуацій в навчальному процесі освітнього закладу можна віднести:

- конфлікти у стосунках педагог-студент, студент-студент, студент-батьки тощо;
- проблема адаптації в освітньому середовищі;
- атмосфера конкуренції між однолітками;
- надмірна строгість і вимогливість педагогів тощо.

Якщо ж торкатись проблеми екологічного аспекту безпеки освітнього середовища, то тут варто звернути увагу на дослідження С. Совіри, яка під екологічно безпечним освітнім середовищем розуміє „систему психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних факторів, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи” [13, с. 3].

Автор визначає причини зміни характеру взаємодії особистості і навколишнього світу природи, що вплинули на зниження захищеності від негативного впливу екологічних факторів в освітньому процесі, серед яких є:

- докорінне перетворення більшості видів діяльності в сучасному суспільстві;
- збільшення темпів зміни одних умов функціонування освітнього процесу якісно іншими;
- загальна урбанізація, відторгнення людини від природного світу природи;
- бурхливий розвиток інформаційних технологій, здатних замінювати природний освітній простір на віртуальний;
- надмірне прагнення до стандартизації виразних характеристик об'єктів і явищ [13, с. 3].

Не менш важливим є забезпечення інформаційної безпеки освітнього середовища. Якщо проблемою інформаційної безпеки вчені займаються вже давно, то проблема інформаційної безпеки інформаційного освітнього середовища залишається малодослідженою та актуальною в наш час.

Дослідниця Н. Кириленко вважає, що особливо гостро стоїть проблема інформаційної безпеки у сфері освіти у зв'язку з її інформатизацією, бо саме через застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті відбувається масовий, глобальний вплив на людину [6, с. 150].

Автор до основних факторів негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище відносить:

- „масовий вплив через сучасні інформаційні та телекомунікаційні освітні технології з метою формування певної громадської думки, культурного, морального рівня розвитку, поведінкових механізмів тощо;
- відсутність реальних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації;
- безкарне проникнення порнографії і насильства через доступність сучасних телекомунікаційних технологій [6, с. 150-151].

У сучасному законодавстві прийнято низку актів, які покликані регулювати проблему інформаційної безпеки. Однак у них відсутні законодавчі визначення поняття „інформаційна безпека суспільства та людини», правові механізми її забезпечення” [6, с. 151].

На сьогодні не існує єдиного підходу до визначення економічної безпеки освітньої установи. Найчастіше її розглядають з позицій ресурсного та захисного підходів – „як стан вишу, в якому наявних ресурсів достатньо для запобігання, послаблення або захисту від загроз діяльності ВНЗ” [8, с. 195].

Ми погоджуємось з думкою С. Бреус, яка серед загроз економічній безпеці виділяє:

- погіршення якості вищої освіти,
- відтік кваліфікованих кадрів з ВНЗ,
- зменшення чисельності абітурієнтів,

- непрозорий механізм розподілу бюджетних коштів та скорочення обсягів державного фінансування,
- загострення конкуренції між вишами за абітурієнтів та між випускниками на ринку праці;
- недостатня відповідність освітніх програм підготовки фахівців до сучасних і перспективних потреб економічної безпеки з урахуванням світових тенденцій та євростратегічних пріоритетів України [3, с. 146].

Отже, узагальнивши дослідження з даної проблематики, ми дійшли висновку, що під безпекою освітнього середовища ми будемо розуміти стан захищеності даного середовища, якому притаманні безпечні умови навчання та праці, сприятлива психологічна атмосфера та відсутність будь-яких проявів насилля, безпечний інформаційний простір та достатня наявність ресурсів для запобігання (якісна вища освіта, кваліфіковані кадри, прозорий механізм розподілу бюджетних коштів, відповідність освітніх програм підготовки фахівців до сучасних і перспективних потреб економічної безпеки тощо), послаблення або захисту від загроз діяльності навчального закладу.

Список використаної літератури:

1. Баева И. А. Основные подходы к раскрытию понятия „образовательная среда”, типология и структура образовательной среды / И. А. Баева, Е. Б. Лактионова // Педагогическая психология ; под ред. Л. Регуш, А. Орловой. – СПб. : Питер, 2010. – 416 с.
2. Баева И. А. Психологическая характеристика образовательной среды : диагностика и оценка [Электронный ресурс] / И. А. Баева. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskayaharakteristika-obrazovatelnoy-sredy-diagnostika-i-otsenka>
3. Бреус С. В. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки вітчизняних вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / С. В. Бреус // Актуальні проблеми економіки. – № 8. – 2015. – С. 144–149. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_8_19
4. Гаязова Л. А. Обеспечение комплексной безопасности образовательной среды и ее психологическое сопровождение / Л. А. Гаязова // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – СПб. – 2011. – № 142. – С. 27–32.
5. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис ... канд. пед. наук, спеціальність „Педагогіка” / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 22 с.
6. Кириленко Н. М. Проблеми інформаційної безпеки освітнього середовища вищого навчального закладу / Н. М. Кириленко // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: третя міжнар. наук.-практ. конф.: [в 2 ч.] . Ч.1. / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ін. ; [за ред. М.М. Козяра, Н.Г. Ничкало]. – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – С. 149–151.
7. Коджаспирова Г. М. Психолого-педагогическая культура педагога как ведущий фактор безопасности образовательной среды / Г. М. Коджаспирова // Безопасность образовательной среды : сборник статей. – М. : Экон-Информ, 2008. – С. 20.
8. Мартинюк В. П. Економічна безпека вищих навчальних закладів в Україні: передумови оцінювання [Електронний ресурс] / В. П. Мартинюк // Економіка Менеджмент Підприємництво – № 25(II) – 2013. – Режим доступу : <http://eme.ucoz.ua/pdf/252/24.pdf>
9. Мельник В. Безпека особи в системі загальної безпеки [Електронний ресурс] / В. Мельник. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/PSF/2009_11/Melnyk.pdf
10. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : [навчальний посібник] / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Г. Білоус. – К. : Преса України, 2000. – 304 с.
11. Рубцов В. В. Психологическая безопасность образовательной среды как условие психосоциального благополучия школьника / В.В.Рубцов, И.А.Баева // Безопасность образовательной среды : Сборник статей. Ч.1. / отв. ред. и сост. Г. М. Коджаспирова. – М. : Экон-Информ, 2008.– С. 5–11.
12. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник / Г. П. Ситник. – К. : НАДУ, 2012. – 544 с.
13. Совгіра С. В. Проблеми екологічної безпеки як основи життєдіяльності особистості в освітньому середовищі / Совгіра С. В. Гончаренко Г. Є. / IV Всеукраїнські наукові читання пам'яті Сергія Терещука : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Миколаїв, 23-24 квітня 2015 р.) / Чорноморський державний університет імені Петра Могили / редкол. Л.П. Клименко та ін. – Миколаїв : ФОП Швець В.Д., 2015. – С. 205–208.
14. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – 2-е изд., испр. и доп. / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 366 с.
15. Abraham H. Maslow. Motivation and Personality (2nd ed.) N.Y.: Harper & Row, 1970 ; СПб. : Евразия, 1999. – Терминологическая правка В. Данченко – К.: PSYLIB, 2004. – Режим доступа : <http://www.psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>